

جمعیت روستایی، وزن ژئوپلیتیک و کلان شهر تهران، (فرصت ها، چالش ها) مطالعه موردی: دهستان سولقان

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۹۲/۰۵/۰۲

تاریخ دریافت مقاله: ۹۱/۱۲/۱

بیژن رحمانی (دانشیار دانشگاه شهید بهشتی تهران)

حمیده سادات آقامیری* (دانشجوی دوره دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی)

چکیده

پژوهش حاضر به منظور بررسی تأثیر نقش جمعیت روستایی در تأمین امنیت کلان شهر تهران با رویکرد پدافند غیر عامل صورت گرفته است. هدف از این تحقیق بیان اهمیت جمعیت روستایی در تأمین امنیت داخلی کشور با توجه به ویژگی های توپوگرافی و ژئوپلیتیک اطراف کلان شهر تهران است. روش تحقیق توصیفی- تحلیلی با تأکید بر یافته های مطالعات میدانی بوده و از مدل تحلیلی سوات برای بررسی ها استفاده شده است. جامعه آماری این تحقیق روستایان ساکن در دهستان سولقان تهران هستند که نمونه گیری آن ها به صورت تصادفی بوده است. از ابزارهای تحقیقی همچون مشاهده، مباحثه، مصاحبه، و روش پیمایشی و مطالعات کتابخانه ای برای تهیه داده ها استفاده شده است. در این بررسی وزن ژئوپلیتیک جمعیت روستایی به عنوان متغیر مستقل و امنیت داخلی به عنوان متغیر وابسته مورد بررسی قرار گرفت. نتیجه نهایی این بررسی گویای تأثیر مستقیم نقش مردم روستایی در تأمین امنیت شهری با رویکرد پدافند غیر عامل است.

واژه های کلیدی:

تهران، جمعیت روستایی، دهستان سولقان، فرصت و چالش

---

* نویسنده رابط: aghamirihamideh@yahoo.com

۱- مقدمه

تنوع بالای روستایی و دموگرافی و تحولات آن در ایران و نقش انکارناپذیر سکونتگاه‌های روستایی در امنیت کشور از چنان اهمیتی برخوردار است که هنگام مطالعه و برنامه ریزی در توسعه‌ی پایدار نمی‌توان روستاها و مسائل روستایی ایران را حتی در شهرها هم نادیده گرفت. از همین رو یکی از مسائل مهم و قابل توجه در سکونتگاه‌های روستایی، جمعیت و تحولات مرتبط با آن است. توجه به تحولات جمعیتی جامعه روستایی از دید کمی و کیفی سبب ایجاد تعادل در توزیع فضایی جمعیت می‌شود که بر اساس آن می‌توان بستر فضایی امن برای بیان قدرت ملی کشور فراهم کرد. لذا مطالعه جمعیت و روند روستانشینی از اهمیت خاصی در مطالعات جغرافیایی برخوردار است.

از بعد ژئوپلیتیک برای شناخت مسیر سیاسی در یک کشور ناچاریم دسته‌ای از واقعیت‌های جغرافیایی مربوط به آن سرزمین را که می‌توانند بر مسائل سیاسی تأثیر نهند مورد توجه قرار دهیم. به عبارت دیگر، شناخت جغرافیا یکی از پایه‌های شناخت سیاست در یک سرزمین است. در عین حال برای شناخت دقیق مسایل و جریان‌های سیاسی در یک سرزمین به جز توجه به واقعیت‌های جغرافیایی باید به عوامل فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، روانشناختی، حقوقی و سیاسی و نظریه‌های علم سیاست نیز توجه کنیم. توجه به جامعه روستایی در عرصه سیاسی در قالب جغرافیای سیاسی و همان ژئوپلیتیک می‌تواند برخی از ارزش‌های این جامعه کوچک را برای کنترل بحران‌های امنیتی به ارمغان آورد.

توجه به روستاها و توسعه روستایی از مباحث مهم جغرافیای انسانی و طبیعی به شمار می‌رود به دلیل نقش حساس این گروه کوچک در تصمیم‌گیری‌های سیاسی بزرگ این جامعه دیگر از اثرات گردشگری و کشاورزی فراتر رفته و به عنوان عاملی اثرگذار در بیان قدرت ژئوپلیتیک کشورهای مختلف مطرح است.

در حقیقت امروز جامعه روستایی بنابر دو اصل اثر گذار ژئوپلیتیک یعنی جغرافیا و انسان و به ویژه انسان ماهیتی پویا دارد (حافظ نیا و همکاران، مقاله، ۱۳۸۶). عدم توجه به آن در عرصه جغرافیای سیاسی می‌تواند فضایی را برای گسترش بنیان‌های نظری و در ادامه عملی دشمن فراهم کند.

حال سؤال اساسی این است که این جامعه کوچک که در برآورده کردن اکثر نیازهای خود به ویژه در سطح خدماتی به شهر وابسته است چه نقشی در بیان شرایط جغرافیای سیاسی یک کشور دارد و یا به تعبیر ژئوپلیتیکی یسین‌ها وزن ژئوپلیتیک این جامعه چه نقشی در کنترل

شرایط امنیتی اطراف خود به ویژه شهرها دارد؟ روستاییان تا چه حد می توانند با توسل به پدافند غیرعامل نیروی امنیتی قوی در عرصه امنیت شهر و روستا باشند؟
محققین در این مقاله سعی دارند تا به این سؤالات با توجه به شرایط امروز جمعیت روستایی پاسخ دهد.

۲- بیان مسأله

متغیر جمعیت به عنوان یک عامل اثر گذار در توسعه ملی و قدرت دفاعی کشور از دو بعد کمی و کیفی دارای اهمیت است. این متغیر نقش اصلی در تثبیت وزن ژئوپلیتیک کشور دارد چرا که تغییرات کمی ناشی از آن سبب ایجاد تغییرات کیفی در سطح ملی و منطقه ای می شود (حافظ نیا و همکاران، مقاله، ۱۳۸۶).

در میان دسته بندی های جمعیتی، جامعه روستایی به دلیل قرار گرفتن در پهنه متفاوت جغرافیایی نسبت به شهر و دسترسی مستقیم این گروه به منابع طبیعی نقش حساسی را در تغییرات و تعادل وزن ژئوپلیتیک کشور به ویژه در بخش تأمین امنیت داخل ایفا می کند.

تغییرات کمی و کیفی این سطح از جمعیت اثرات مثبت و منفی در برنامه ریزی ها و بحران ها و شرایط اقلیمی کشور دارد. جمعیت روستایی ایران در حال حاضر با توجه به تغییراتی که در چند دهه گذشته شاهد آن بودیم نه از لحاظ کمی و نه از لحاظ کیفی رشد قابل ملاحظه ای نداشته است.

بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ میزان جمعیت روستایی کشور در این سرشماری از ۳۱ درصد سال ۱۳۸۵ به ۲۹ درصد رسیده است. (www.amar.ir)

توجه به تغییرات کیفی جمعیت روستایی با توجه به تغییرات کمی آن در چند سال اخیر لزوم توجه به این گروه را در تمامی ابعاد به ویژه در بحث جغرافیای سیاسی دو چندان می کند. بر اساس مشاهدات میدانی نگارنده تهدیدات امنیتی میزان کاهش جمعیت روستایی از دید ژئوپلیتیک از دو بعد افزایش خانه های دوم و میزان مهاجرت قابل بررسی است.

بعد اول افزایش روستاهای خالی از سکنه است که این امر سبب افزایش خانه های دوم در اطراف کلان شهرها و تهدیدات امنیتی ناشی از آن است. بعد دوم افزایش روند مهاجرت و بروز ناهنجاری های امنیتی و اجتماعی ناشی از ورود این گروه و تبدیل یک فرد روستایی به یک فرد شهرگرا است.

تغییرات ناشی از این گروه باید به موقع مورد ارزیابی مسؤولان شهری در مهاجرت روستاییان به شهر و مسؤولان روستایی در افزایش روند خانه های دوم قرار گیرد. هر چند برخی کارشناسان برنامه ریزی شهری و روستایی دلیل این امر را وجود برنامه ریزی های متمرکز می دانند اما در هر صورت هجوم جمعیت روستایی به شهرها نه تنها سبب کاهش جمعیت روستاها می شود بلکه این وضعیت وجود خلأ امنیتی برای شهر و روستا را گسترش می دهد.

منطقه‌ی مورد بررسی این پژوهش دهستان سولقان شهرستان تهران است. دلیل این انتخاب علاوه بر شرایط حساس تهران از نظر توپوگرافی و ژئوپلیتیک اهمیتی است که روستاهای اطراف پایتخت در تأمین امنیت این کلان شهر به ویژه از نظر نیروهای مردمی و یا پدافند غیر عامل به ویژه در مواقع بحرانی دارند.

اکثر تحقیقات صورت گرفته در خصوص وزن ژئوپلیتیک جمعیت روستایی در تأمین امنیت در روستاهای مرزی بوده است که نگارنده با انتخاب روستاهای اطراف تهران برآن است تا اهمیت این جمعیت هر چند کوچک را در تأمین امنیت داخلی نواحی مرکزی ایران و کلان شهری چون تهران هم نشان دهد.

عدم توجه به تغییرات جمعیت روستاهای اطراف پایتخت سبب ایجاد تداخل در روند برنامه ریزی برای دستیابی به معیارهای توسعه پایدار به ویژه از نوع امنیتی است. هزینه بالای سالانه صرف بازسازی اعمال اختشاش گران روستایی بخشی از این اختلال است. در این بررسی وزن ژئوپلیتیک جامعه روستایی به عنوان متغیر مستقل و امنیت داخلی به عنوان متغیر وابسته مورد بررسی قرار گرفته است.

اهمیت این تحقیق در بیان نقش روستاهای نواحی اطراف کلان شهرها در تأمین امنیت داخل شهر با اعتماد مردم و حفظ سرمایه و امنیت اجتماعی در سایه پدافند غیر عامل است.

۳- ادبیات تحقیق

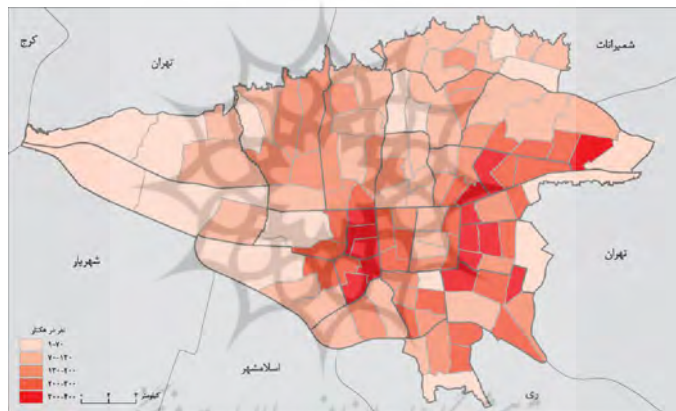
۳-۱- جمعیت روستایی

ساده ترین شکل مطالعه‌ی جمعیت کشورها از دیدگاه ژئوپلیتیک مطالعه‌ی نحوه‌ی توزیع جغرافیایی آن است. نحوه توزیع یک جمعیت در سطح یک سرزمین ملی می تواند ثبات سیاسی آن را تحت تأثیر قرار دهد. وجود تجمعی از انسان ها در نواحی داخلی و جمعیت پراکنده تری در نواحی مرزی یک کشور توزیع مطلوبی به شمار می رود چنین الگویی باعث احساس مشترک

اجتماعی در میان دولت شده و ارتباط با ساکنان کشورهای خارجی را به حداقل می‌رساند (حافظ نیا، ۱۳۹۰، ص ۱۱۰).

اما شرایط وزن ژئوپلیتیک جمعیت در محدوده‌ی مورد مطالعه گویای وضع مساعدی نیست. این شرایط با توجه به ویژگی‌های توپوگرافی تهران (شرایط کوهستانی و کوهپایه‌ای) و شرایط ژئوپلیتیک (قرارگیری پایتخت در مرکز) وضعیت مساعدی نیست.

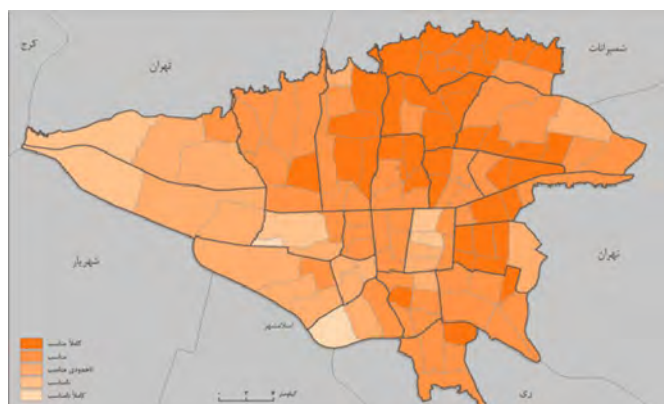
تمرکز جمعیت در تهران با فرهنگ‌های گوناگون برنامه‌ریزی‌های اجتماعی و به دنبال آن شیوه‌ی مدیریت را با اختلال مواجه می‌کند. این مهم در درازمدت سبب ایجاد گسست بین شهر و روستا شده و این فضای خالی با شرایط زیست محیطی متفاوت نسبت به شهر عاملی برای تهدیدات امنیتی است. مشاهده نقشه تراکم جمعیت، کیفیت زندگی و توپوگرافی در تهران گواه مطالب فوق است (www.atlas.tehran.ir).

نقشه ۱- تراکم جمعیت در تهران (۱۳۸۵)

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان از ناحیه مورد مطالعه

همچنین بررسی نقشه‌های کیفیت سطح زندگی در تهران، حاشیه‌ها را به معنای واقعی کلمه نشان می‌دهد که توجه به مرز بین شهر و روستا و فضاهای روستا شهری می‌تواند تا حدودی آسیب‌های ناشی از این کاهش جمعیت را بر طرف کند.

نقشه ۲- توزیع کیفیت زندگی در تهران

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان از ناحیه مورد مطالعه

شرایط توپوگرافی اطراف تهران هم گویای ویژگی های متفاوت امنیتی در اطراف این کلان شهر است.

نقشه ۳- شرایط توپوگرافی تهران و تاثیر گذاری بر توزیع جمعیت

منبع: سایت شهرداری تهران

۳-۱-۱- اهمیت توجه به جمعیت جامعه روستایی

رشد و توسعه اقتصادی هر سرزمینی متکی به نیروی انسانی و قدرت تولیدی آن است. همان طور که انسان ها روح مکان هستند فضای روستایی هم بدون وجود مردم فضایی بی روح

و آثاری باستانی رو به تخریب است (از کیا، ۱۳۸۶، ص ۵۵). بزرگ ترین عامل پیشرفت و توسعه ملی هر کشوری مردم آن هستند که اگر برنامه ریزی و مدیریت آن کشور در تمام سطوح به صورت اصولی عمل کند حتی روستاییان در دورترین نقاط هم از امکانات مساوی برخوردار خواهند بود.

هر چند در ارزیابی قدرت کشورها فرض بر این است که در وضعیت مساوی کشوری که دارای جمعیت بیش تر است قدرتمندتر از کشوری است که جمعیت کم تری دارد. اما اگر از دید کمی به این موضوع نگاه کنیم شاید درست باشد ولی آنچه امروز در بیان نقش جمعیت دارای اهمیت است کاهش کمی جمعیت است که اثرات خود را به صورت کیفی نشان می دهد. جمعیت روستایی از نوع جمعیتی است که عدم توجه به کاهش کمی آن اثرات جبران ناپذیر کیفی را در تمام عرصه ها به ویژه امنیتی به وجود می آورد.

هرچند از دیدگاه نظامی و سیاسی توجه به بعد کمی مد نظر است اما این بعد کمی در صورتی موفق است که پشتوانه‌ی کیفی محکم در راستای آگاهی سطح جامعه و با به تعبیری پدافند غیر عامل داشته باشد. این دیدگاه باید علاوه بر نقش روستاییان از نگاه امنیت گویای اعتماد به مردم در پدافند غیر عامل باشد. توجه به بعد کیفی جمعیت در سایه‌ی امنیت سبب استفاده از گروه های کوچک مثل جامعه‌ی روستایی در تأمین امنیت با رویکرد پدافند غیر عامل است.

جامعه‌ی روستایی با در دست داشتن کلید امنیت غذایی کشور نقش حساس در تأمین نیازهای اساسی جامعه دارد. عدم توجه به تغییرات جمعیتی این گروه می تواند علاوه بر هدر رفت فرصت ها از نگاه اقتصادی تخریب منابع طبیعی را در پی داشته باشد. این روند در دراز مدت زمینه های حضور بیگانگان را در کشور اول از نوع واردات محصولات فراهم کرده و در صورت عدم توجه این نفوذ از محصولات کشاورزی فراتر رفته از اقتصاد به فرهنگ و تغییرات پله پله تا از نوع سیاسی را سبب می شود.

با توجه به شرایط حساس و جایگاه ویژه ایران در سلسله مراتب ژئوپلیتیک بزرگ ترین وظیفه در زمینه‌ی توسعه‌ی ملی و قدرت نفوذ بین المللی برای حفظ تعادل و بقا با توجه به ظرفیت های پیش رو بر عهده جامعه روستایی است.

آمارها در مرکز آمار ایران نشان می دهد میزان تراکم جمعیت کشور از ۴۲/۷ درصد سال ۸۵ به ۴۶/۱ درصد در سال ۹۰ رسیده است. همچنین میزان جمعیت شهرنشین کشور از ۶۸/۵ درصد سال ۸۵ به ۷۱/۴ درصد در سال ۹۰ رسیده است (www.amar.ir).

بررسی این آمار گویای کاهش جمعیت روستایی و افزایش تراکم در شهرها شاهد است. تمرکز جمعیت روستایی در شهر سبب افزایش میزان مهاجرت به طور غیر معمول، کاهش میزان تولید در سطح روستاها و ایجاد ناهنجاری های اجتماعی می شود. در سال های اخیر تراکم جمعیت روستایی در کشور از تعادل لازم برخوردار نبوده است این مهم را افزایش بی رویه جمعیت شهری به خوبی نشان می دهد.

عدم تعادل جمعیت شهری و روستایی اثرات منفی بر وزن ژئوپلیتیک داشته و می تواند خلأ امنیتی برای شهرها چه در داخل و چه به عنوان یک نیروی نفوذی بیرونی داشته باشد. بررسی آمارهای مرکز آمار ایران حاکی از آن است که این میزان عدم تعادل در روستاهای اطراف کلان شهرهایی مثل تهران بیش از بقیه نقاط است که این بررسی در آن صورت گرفته است.

۳-۲- وزن ژئوپلیتیک

وزن ژئوپلیتیک یعنی ثقل نیروها و عوامل مثبت و منفی تأثیر گذار در قدرت ملی یک کشور. این وزن موقعیت یا منزلت کشور را در بین مجموعه ای از کشورها و یا در سیستم ژئوپلیتیکی منطقه ای و یا جهانی نشان می دهد (حافظ نیا، ۱۳۹۰، ص ۱۰۹)

وزن ژئوپلیتیک رابطه مستقیم با منزلت ژئوپلیتیکی کشور در سیستم جهانی و منطقه ای دارد یعنی هرچه این وزن بیش تر باشد منزلت و اعتبار عمومی کشور در بین سایر کشورها اعم از بزرگ تر، کوچک تر و هم تراز بیش تر می شود و هر اندازه اعتبار و منزلت بیش تر افزایش پیدا کند همان اندازه فرصت های جدید قدرت مرئی یا نامرئی برای اثرگذاری عینی و ذهنی بر فرایندهای تصمیم سازی، اقدامات و رفتارها در مقیاس های مختلف محلی و همسایگی، منطقه ای و جهانی فراهم می آید (حافظ نیا و همکاران، مقاله، ۱۳۸۶) (حافظ نیا، ۱۳۹۰، ص ۱۰۹).

با توجه به اهمیت بیان شده وزن ژئوپلیتیک، در راستای حفظ تعادل، در این وزن جمعیت نقش اساسی دارد. به همین منظور باید توجه ویژه در ابتدا به تغییرات جمعیتی بر مبنای مکان داشته باشیم تا از این طریق بتوانیم خلأهای به وجود آمده ناشی از این عدم تعادل را شناسایی کنیم.

یکی از پیامدهای عدم تعادل در وزن ژئوپلیتیک وجود حفره هایی است که اهل فن جغرافیای سیاسی از آن به عنوان خلأ امنیتی یاد می کنند. وجود جمعیت در هر ناحیه ای به

ویژه در روستاها به دلیل شرایط طبیعی سبب ایجاد حس تعلق مکانی ساکنان و حفظ امنیت داخلی جهت شناسایی نیروهای نفوذی ناشناس با توجه به روحیات و ویژگی های رفتاری جامعه روستایی می شود.

مهم ترین عامل اثر گذار در وزن ژئوپلیتیک کشور بعد کمی و کیفی جمعیت است. از نگاه کمی توجه به میزان جمعیت و پراکندگی آن به صورت یک نواخت در کشور و جلوگیری از اصل عدم تمرکز سبب افزایش اعتماد به نفس در داخل و ترس دشمن در خارج می شود (حافظ نیا، ۱۳۹۰، ص ۱۰۹)

بررسی نقشه های جمعیتی مرکز آمار ایران در سال های اخیر نشان می دهد اکثر جمعیت روستایی به شهر مهاجرت کرده، روستاها خالی از سکنه و جمعیت در شهرها متمرکز شده که تمرکز خود اولین تهدید جدی برای یک کشور است.

دلیل نگاه کمی نگارندگان به مسأله وزن ژئوپلیتیک، ماهیت این وزن در جغرافیای سیاسی است. با بررسی کمی این وزن می توان تحلیل های کیفی جمعیت و امنیت را ارائه داد. در اندازه گیری وزن ژئوپلیتیک، کلیه ی متغیرها و عوامل مثبت و منفی کمیت پذیر مربوط به سرچشمه-ها و مؤلفه های نه گانه ی قدرت شامل سرزمینی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی، علمی، تکنولوژیک، فضائی و فرامرزی لحاظ می شوند (حافظ نیا، ۱۳۹۰، ص ۱۱۰).

در این جا لازم است تا نگارنده بر این نکته تأکید کند که همان اندازه که کاهش جمعیت روستایی می تواند بر امنیت داخلی کلان شهرها اثر گذار باشد افزایش بی رویه جمعیت شهری هم می تواند تبعات ناگواری را از لحاظ امنیتی به وجود آورد. تغییرات جمعیتی در ایران به ویژه در جامعه روستایی و در بعد کیفی جمعیت با مولفه های قومیتی، زبانی، فرهنگی جامعه ایرانی رابطه ی تنگاتنگی داشته است.

با توجه به ویژگی های کیفی جامعه روستایی جمعیت روستایی در صورت آموزش اصولی به دلیل ماهیت زیستی و ویژگی های رفتاری می تواند نقش کلیدی خود را در تأمین امنیت داخلی کلان شهرها ایفا می کند. بنابراین علی رغم پیشینه توجه به مسائل جمعیتی در قالب برنامه های توسعه که از برنامه های عمرانی دوم کشور در سال (۱۳۳۹-۱۳۳۴) شروع شده اما به دلیل عدم توجه به برنامه ریزی ناحیه ای و عدم نگاه بخشی چنین جمعیتی در جامعه ی روستایی کشور آینده خوبی را برای توسعه ی ملی و حفظ بقا کشور نوید نمی دهد.

با تأکید بر مطالب فوق موارد فوق الگوی سطوح ساختار ژئوپلیتیکی جهان نشان می دهد تعادل در سطح فرو ملی یا درون کشوری سبب افزایش قدرت سیاسی و ژئوپلیتیک در بعد ملی، منطقه ای و کروی می شود (www.ghalibaf.ir).

شکل ۱- الگوی ساختاری ژئوپلیتیک جهان
منبع: مطالعات میدانی نگارندگان از ناحیه مورد مطالعه

۳-۳ پدافند غیر عامل

پدافند غیرعامل یا دفاع غیرعامل به مجموعه‌ی اقداماتی اطلاق می‌گردد که به کارگیری جنگ افزار نیاز ندارد و با اجرای آن می‌توان از وارد شدن خسارات مالی به تجهیزات و تاسیسات حیاتی و حساس نظامی و غیرنظامی و تلفات انسانی جلوگیری نموده و یا میزان این خسارات و تلفات را به حداقل ممکن کاهش داد. این نوع از دفاع دارای اصول متفاوتی است که مهم ترین اصل آن که در این بررسی مورد توجه قرار می‌گیرد اصل پراکندگی است. (www.wikipedia.com)

۳-۳-۱ روستاییان و پدافند غیر عامل

پراکندگی عناصر کالبدی یکی از مباحث مهم پدافند غیرعامل محسوب می‌گردد که در کاهش خسارت ناشی از ایراد ضربه تخریبی دشمن بسیار موثر است و به عکس در صورتی که دشمن در مراحل تهاجمی خود پیش از شناسایی حضور و با بازشناسی به مرحله نشانه روی و اصابت دست یابد تمرکز عناصر کالبدی و حساس مجموعه مورد تهاجم موجب می‌گردد عملیات تهاجمی با حجم کم تر و متمرکز، بیشترین تخریب را به جا بگذارد.

توجه به روستاها به عنوان یک عنصر کالبدی و توجه به آگاهی مردم روستا برای جلوگیری از تمرکز از جمله اقداماتی است که توجه به آن سبب جلوگیری از هجوم دشمن قبل از حمله و دفاع به موقع مردم در مواقع بحرانی می شود.

۴- روش تحقیق

روش اصلی این پژوهش با توجه به ماهیت نظری آن توصیفی - تحلیلی با تأکید بر دستاوردهای مطالعات میدانی است. مطالب این تحقیق بر اساس اطلاعات کتابخانه ای و داده های آماری گرد آوری و بررسی شده است.

۵- خصوصیات جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

دهستان سولقان در شمال غرب استان تهران و قطب گردشگری این استان است. ارتفاع این دهستان از سطح دریا ۱۶۵۰ تا ۱۷۰۰ متر است و ۵۵۰۰ هکتار از این دهستان شامل باغات میوه است و از همین جهت نقش کلیدی در امنیت غذایی استان تهران دارد.

جدول شماره ۱- معرفی دهستان سولقان

استان	شهرستان	بخش	دهستان
تهران	تهران	کن	سولقان

شکل ۲ - موقعیت سولقان در محدوده شهر تهران
منبع: مرکز آمار ایران

این دهستان از ۱۱ آبادی با نام های سنگان، کشان علیا، هریاس، جیحون کندر، جیحون وردیج، امام زاده عقیل وندان، طالون، کشارسغلی، امام زاده داوود، کیگه، واریش، کوی سینا و خلیج مرکزی تشکیل شده است (www.roostanews.ir).

دهستان سولقان دارای آب و هوای معتدل است. در این دهستان بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۹۰ شش روستا از ۱۱ روستا خالی از سکنه شده و در روستاهای دارای سکنه میزان سکنه غیر دائمی بیش تر از دائمی است (www.wikipedia.ir).

این دهستان و روستاهای وابسته به آن فاقد هر گونه مکان ورزشی، کتابخانه و دبیرستان است که کمبود امکانات از این دست نقش مهمی در مهاجرت روستاییان داشته است. علاوه بر نبود امکانات رفاهی فوق این روستا فاقد مرکز خدمات جهاد کشاورزی و شرکت های تعاونی روستایی است که همین امر هم فضای فعالیت اقتصاد روستا را برای کشاورزان نا امن می کند. (بازدید میدانی نگارندگان، مصاحبه با دهیاران) سولقان دارای شورای اسلامی روستا است اما برای بیان اثرات جمعیت اول باید اقدام فرهنگی با توجه شرایط جامعه روستایی صورت گیرد و از دید سیاسی وزن ژئوپلیتیک آن مورد ارزیابی مسؤلان صورت گیرد.

۵-۱- وزن ژئوپلیتیک محدوده مورد مطالعه

آمارهای مرکز آمار ایران حاکی از آن است در میان شهرستان های استان تهران، شهرستان تهران بیش ترین تغییرات جمعیتی را در سرشماری سال ۹۰ داشته است. (www.roostanews.ir)

جدول شماره ۲- شرایط جمعیتی شهرستان تهران

خانوار	زن	مرد	جمعیت	شرح
۳۷۳۲۱۹۰	۶۰۴۵۳۹۸	۶۱۳۷۹۹۳	۱۲۱۸۳۳۹۱	تهران
۳۴۹۶۸۹۲	۵۶۳۶۶۹۴	۵۶۶۹۱۳۸	۱۱۳۰۵۸۳۲	نقاط شهری
۲۳۵۱۹۳	۴۰۸۶۸۳	۴۶۸۷۵۴	۸۷۷۴۳۷	نقاط روستایی
۱۰۵	۲۱	۱۰۱	۱۲۲	غیر ساکن

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان از ناحیه مورد مطالعه

شرایط ژئوپلیتیک شهرستان تهران و دهستان های اطراف تهران به ویژه دهستان سولقان گویای تنوع توپوگرافی این منطقه است. کمبود امکانات به ویژه گاز در روستاهای اطراف

پایتخت به دلیل اختلال در انجام طرح‌های هادی ون بود پیمانکار ایمن سبب مهاجرت روستاییان به شهر شده است (بازدید میدانی نگارندگان، مصاحبه با دهیار روستا).

بررسی های سر شماری عمومی نفوس ومسکن سال ۹۰ نشان می دهد جمعیت روستایی در اطراف تهران رو به میان سالی است(www.amar.ir). کنترل شرایط امنیتی این مناطق نیازمند فناوری های روز است که باید در دستور کار برنامه ریزان بخشی و منطقه ای قرار گیرد.

بررسی های مرکز آمار ایران و بازدید میدانی نگارنده حاکی از آن است که در سال های اخیر و به ویژه در دهستان سولقان نزدیک به ۳۷ درصد روستاها یا خالی از سکنه شده و یا جمعیت روستاها حالت غیر دائمی و خانه های روستایی خانه دوم شده است. دهستان سولقان پیشتاز در سکنه غیردائمی بوده است.

تغییر جمعیت روستایی می تواند زنگ خطری برای شرایط امنیتی و تولیدی کلان شهر تهران به عنوان نقطه استراتژیک در پدافند غیر عامل باشد.

اهمیت امنیتی این مناطق زمانی که از آن ها به عنوان خانه دوم یاد می شود بیش تر است چرا که خانه دوم اولین قدم ورود افراد ناشناس در یک مکان بومی است.

دلیل این کاهش جمعیت از حوصله این بحث خارج است اما تبعات این مهاجرت از دید برخی کارشناسان مثبت و یا منفی است که نگارنده‌ی مقاله بر آن است تا اثرات این وزن ژئوپلیتیک بر امنیت رادرمدل SWOT مورد بررسی قرار دهد.

۶- تجزیه و تحلیل

بررسی نگارندگان نشان داد که نظر واحد مبنی بر بیان میزان اهمیت جامعه‌ی روستایی در تأمین امنیت کلان شهر تهران با رویکرد پدافند غیر عامل وجود ندارد.

برخی بر این باورند که آگاهی مردم بهترین عامل تأمین امنیت است و در این میان بعد کمی آن از چندان اهمیتی برخوردار نیست. گروهی دیگر هم مایلند کمبود مردم را با فن آوری جبران کنند که این امر با پدافند غیر عامل در تضاد است. برخی هم زمان آمار گیری شهری و روستایی را سدی برای برنامه ریز اصولی از بعد امنیتی در روستا می دانند. لذا برای تجزیه و تحلیل سیستماتیک مشاهدات، مصاحبه ها و مطالعات میدانی نتایج در قالب مدل تحلیلی SWOT مورد ارزیابی قرار گرفته است تا بتوان تأثیرات مثبت و منفی را به صورت ماتریس مقایسه ای شناخت و راهکارهای علمی را ارائه نمود.

الف (نقاط قوت

- وجود نیروی انسانی تحصیل کرده برای انجام اقدامات امنیتی در روستا با کمک مردم محلی در راستای پدافند غیر عامل.
- رتبه ممتاز دهستان سولقان در تولید محصولات باغی و دامی دارای قابلیت صادرات.
- برخورداری از ظرفیت های طبیعی برای جذب گردشگری روستایی.
- آگاهی بالای مردم بومی برای کنترل شرایط امنیتی روستا.

ب) نقاط ضعف

- عدم تجهیز شبکه های زیربنایی دهستان متناسب با قابلیت ها و توان های آن (به ویژه راه های مواصلاتی).
- ضعف شدید فضای فرهنگی، هنری متناسب با نیازهای جامعه روستایی.
- تمرکز فعالیت ها و خدمات در شهرهای نزدیک دهستان سولقان و تشدید اثرات جانبی آن بر مهاجرت، حاشیه نشینی، آلودگی های زیست محیطی و نا هنجاری های اجتماعی در شهرهای مقصد مهاجرت.
- عدم دسترسی آسان به اینترنت.

ج (فرصت ها

- وجود زمینه های مناسب برای سرمایه گذاری اجتماعی و فرهنگی.
- بهره وری بهینه از اراضی روستا با استفاده از فن آوری های نوین و پیشرفته و براساس استعدادها و کاربری های تعیین شده در راستای تعادل ژئوپلیتیکی.
- تقویت، تجهیز و گسترش صنایع روستایی دارای توجیه اقتصادی مطابق با قابلیت های منطقه.
- تهیه و اجرای طرح های سامان دهی فضا و سکونتگاه های روستایی و اجرای طرح سطح بندی خدمات روستایی.

- تجدید نظر در کاربری اراضی روستایی و بهره وری بهینه در راستای تعادل ژئوپلیتیک.

د (تهدید

- گسترش روز افزون خانه های دوم در سطح دهستان. (به ویژه گسترش عمودی خانه ها)
- نبود آمار دقیق از ورود و خروج سکنه دائمی و غیر دائمی دهستان.
- نبود حوزه نفوذ برای احداث پاسگاه انتظامی بر اساس بازدیدهای میدانی.
- عدم برنامه ریزی مدون برای کنترل مهاجرت از روستا به شهر

جدول شماره ۳- جمع بندی نهایی بر مبنای مدل سوات

W	S	
- استفاده از فضای کالبدی روستا در راستای اهداف امنیتی و حفظ اسناد - وجود ظرفیت های مناسب در منطقه برای حفظ منابع پایتخت در مواقع بحرانی	- نابسامانی فضاهای زیستی قابل سکونت در اطراف کلان شهر ها.	O
- وجود پشتوانه قانونی برای حضور افراد غیر کارشناس در عرصه روستا شهری - وجود ارائه خدمات نا متقارن شهری و روستایی - عدم توجه به بررسی های آماری جمعیت شهر و روستا - مهاجرت روز افزون روستاییان به شهر - عدم نظارت بر خانه های دوم - نبود برنامه مدون برای کنترل جمعیت روستایی	- شرایط ژئومورفولوژیک منطقه برای توسعه توریسم روستایی و خانه دوم. - عدم تناسب در ترکیب سنی جامعه روستایی.	T

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان از ناحیه مورد مطالعه

۷- نتیجه گیری و پیشنهادها

۱- لزوم توجه به جامعه روستایی در سند آمایش سرزمین
 آمایش سرزمین از جمله روش هایی است که دولت ها برای رسیدن به وضعیت امن تر و کاهش آسیب پذیری ها در صورت وقوع حملات احتمالی استفاده از آنها در دستور کار خود قرار می دهند لذا با توجه به ظرفیت های نهفته در روستاها، می توان سند آمایش سرزمین را بر مبنای احترام به منابع انسانی در راستای تأمین امنیت تنظیم کرد (پور موسوی، مقاله، ۱۳۸۶).

۲- توجه به ساختار جمعیتی جامعه روستایی:

با توجه به آمارهای مرکز آمار ایران اکثر روستاهای کشور دارای جمعیت میان سال یا کهن سال است. این در حالی است که برخی از کارشناسان بر این باورند هر گاه میزان جمعیت بین سنین ۲۰ تا ۶۵ سال کشوری بیش از ۳۵٪ باشد چنین سرزمینی از بهترین و مطلوب ترین عوامل

ژئوپلیتیکی به منظور حفظ امنیت، ثبات سیاسی و توسعه‌ی اقتصادی برخوردار است (صرامی، مقاله، ۱۳۸۶).

۳- توجه به نقش چشمگیر دولت های محلی

تنها مجموعه ای که می تواند بخشی نگر نباشد و بزرگ ترین ظرفیت باشد که همه ابعاد را در برگیرد دولت‌های محلی هستند. با توجه به دیستریکت مورد نیاز برای تشکیل دولت‌های محلی، روستاها دارای شرایط جغرافیایی مناسب بر مبنای هکتار برای تأسیس این دولت ها هستند (قالیباف، ۱۳۸۹، ص ۸۲). با تنظیم جمعیت، هم می توان تمرکز و بخشی نگری را در ایران کاهش داد و هم گام بزرگ در راستای تأمین امنیت با رویکرد پدافند غیر عامل برداشت.

۴- تدوین الگوی توزیع جمعیت در فضای ایران

۵- ایجاد معاونت های توسعه روستاشهری در شهرداری تهران در جهت تأمین امنیت جامعه با توجه به منشور جامعه ایمن شهر تهران

در اینجا لازم است تا نگارندگان بر این نکته تأکید کند که شهرداری تهران یک نهاد امنیتی نیست یک نهاد فرهنگی است. اما برای اصلاح ساختار جمعیت و ایجاد تعادل در جمعیت شهری و روستایی نیازمند اقدامات فرهنگی هستیم تا در راستای آن بتوانیم شرایط امنیتی تهران و اطراف آن را مدیریت کنیم. چون روستایی که وارد شهر می شور اول شهرگرا است و بعد شهر نشین همفکری برنامه ریزان شهری و روستایی می تواند گامی بزرگ در تأمین امنیت شهر تهران با رویکرد پدافند غیر عامل یا همان اعتماد به نیروهای مردمی باشد.

۶- برنامه ریزی برای ایجاد تعادل در جمعیت شهری روستایی با توجه به ظرفیت های موجود در کشور

۷- مدیریت وندالیسم روستایی با همفکری برنامه ریزان شهری و روستایی

۸- نظارت بر ساخت و سازهای روستایی به ویژه ساخت خانه ها با نمای غیربومی و عمودی

۹- برنامه ریزی برای توسعه‌ی امنیت اجتماعی روستایی

۱۰- توجه به مشارکت مردمی روستا در تأمین امنیت

۱۲- توجه به اصل عدم تمرکز در پدافند غیر عامل

۱۳- اصلاح برنامه ریزی برای امنیت کشور با توجه به ساختار جمعیت و شرایط ژئوپلیتیکی کنونی کشور.

۱۴- تقویت شورای ده برای فرهنگ سازی در راستای کنترل و ایجاد تعادل جمعیتی

۱۵- افزایش سطح کیفیت زندگی در اطراف شهر.

منابع و مأخذ:

- ۱- ازکیا. م. ۱۳۸۸. توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران. نشرنی: ۵۵.
- ۲- پورموسوی. س. ۱۳۸۶. ملاحظات دفاعی و امنیتی در آمایش سرزمین ج.ا.ایران. فصلنامه راهبردی دفاعی. سال پنجم شماره پانزدهم.
- ۳- حافظ نیا. م. ۱۳۸۶. بررسی نقش جمعیت در وزن ژئوپلیتیک ایران. فصلنامه مدرس علوم انسانی. دوره ۱۳. شماره ۱.
- ۴- حافظ نیا. م. ۱۳۹۰. اصول و مبانی ژئوپلیتیک. انتشارات پژوهشکده امیر کبیر: ۱۱۰-۱۰۹.
- ۵- رضوانی. م. ۱۳۸۹. فرهنگ مفاهیم و اصطلاحات برنامه ریزی و توسعه روستایی. انتشارات جهاد دانشگاهی واحد تهران: ۳۰۹.
- ۶- صرامی. ح. ۱۳۸۵. رابطه جمعیت و امنیت. پژوهشگاه علوم و مطالعات فرهنگی پرتال جامع علوم انسانی.
- ۷- قالیباف. م. ۱۳۸۹. حکومت محلی یا استراتژی توزیع فضایی قدرت سیاسی در ایران. چاپ سوم. انتشارات امیر کبیر: ۲.

8-www.amar.ir

9-www.atlastehran.ir

10-www.ghalibaf.ir

11-www.roostanews.ir

12-www.wikipedia.com

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی